

Будимир Поточан
НЕБО ЈЕ ГОРЕЛО

M
Vukotić
Media

Београд, 2021.

Будимир Поточан

НЕБО ЈЕ ГОРЕЛО

Наши ваздухојловци у Априлском рају 1941. године

M
Vukotić
Media

Милован Витезовић

ИЗНАД САМЕ СМРТИ

Познато је да су историје многих народа, кад су без хероја у одређеним историјским периодима и одређеним историјским догађајима, морале да измишљају и јунаке и подвиге. Притом су производећим јунацима за постигнуте подвиге морале да прибаве историјску уверљивост и „доказе“ у одређеним оквирима и догађајима. Али оно што смо ми радили неколико последњих деценија, то јест, од Другог светског рата, са јунацима из Априлског рата 1941. године и њиховим подвизима спада у куриозне светске историје. Не зна се да је иједна историја до сада стављала под ембарго и затомљавала у заборав своје истинске хероје и њихове велике подвиге, како их за оно што су учинили за свој народ и своју отаџбину не би стигла заслужена слава и заслужна част. У светској историји ово је заиста случај без преседана.

Скоро пет деценија у Југославији су се истинским херојима Другог светског рата имали сматрати и сматрали су се само они који су своје подвиге постигли под звездом петокраком. Сем њихове храбрости друге храбрости није могло бити, без обзира колико је таквих људи и њихових подвига било. На храброст људи под петокраком није смела пасти сенка других храбрости. О равноправности храбрих из истог тешког времена није се могло говорити, јер се дру-

ги нису могли ни помињати. Са партизанском храброшћу није се смела мерити ниједна друга храброст. У ствари, књигама, историјама, мемоарима, уџбеницима и фељтонима скоро да смо почели да изричито тврдимо како нико никада није могао тако часно и на тако величанствен начин погинути за отаџбину као комунисти (или симпатизери), не само у Другом светском рату, него и у поређењу, у даљој и ближој прошлости.

Они који су себи присвојили апсолутно све заслуге за стварање друге Југославије и ослобођење њених народа, који су критеријуме искључивости револуције наметнули, приписали су само себи све херојство њених народа у Другом светском рату (народи су имали право да им се равноправно признају страдања), а ако нека херојства нису могли себи приписати они су их отписивали, преузевши себи улогу судија који ће одлучивати шта ће историја памтити, а шта ће бити заборавом заувек закатанчено, што се може назвати само једним именом: насиљем над историјом и терором над историчарима. Да би све почело са њима, а радили су тако као да ће се са њима и завршити, они су посебну искључивост показали према свему уза шта се могло задржати име прве Југославије. Зато је идеолошка доктрина револуције, која је свим средствима освојила право првенства у новој историји, што је требало да јој омогући владање другом Југославијом док буде трајала, желела и да што више оцрни оно што је представљало стару Југославију, њене владе, привреду, политичке партије, војску нарочито, па чак и грађане (деценијама нам је баук комунизма претио бауком грађанског друштва).

Иако је краљевина Југославија априла 1941. годи-

не била за рат неприпремљена, о чему сведоче мартовски догађаји, и изненада нападнута, у односу на до тада незадрживи блиц-криг дуже је заузимана од других европских земаља, које су Немци већ били заузели, међу којима је куд и камо већа Француска, у нашим историјама скоро да нема помена о Априлском рату. Како о овоме нема значајнијег помена код нас, од нас је тај став преузела историја Другог светског рата, јер што би нас свет величао ако ми нећемо себе.

Вођство југословенске револуције је све часно, што није било дело партизана, из народног отпора, а што се могло преузети и присвојити, преузело. Априлски рат није могло преузети јер се он и десио пре зачетка партизанског покрета. По њиховој револуционарно-идеолошкој искључивости, по којој је све почело од њих, Априлски рат је требало прећутати и Југославија се у њиховој историји морала распасти без отпора и без ратовања. Ова искључивост догматски је ништила отпоре стотине хиљада људи, међу које на првом месту спада југословенско ратно ваздухопловство краљевине Југославије са око 40.000 људи.

Југословенски ратни пилоти нису затајили тог 6. априла и они су из свих својих ескадрила, са својих аеродрома, узлетели да пресретну страшну немачку ескадрилу, која је пре објаве рата и ван свих норми до којих је цивилизација у ратовању и ратном понашању била стигла, требало да на Београд и још неке градове Србије изручи хиљаде тона експлозивне кукасте мржње. Несврстани под идеолошке симболе, часном службом заклету краљу и отаџбини, бранили су народ, бранили су отаџбину и част војске којој су припадали. О њима говори рукопис *Небо је ѿорело* Будимира

Поточан, о њиховој неустрашивости, оданости земљи, самопрегору и великој жртви.

Будимир Поточан је направио немали подвиг, трагајући за именима и животописима хероја Априлског рата, саопштавајући истине о њиховим подвизима када су, пресећући саму смрт, бранили небо отаџбине. Чињеница да је међу првима пробио зид глувоће који је ове јунаке окруживао и да је истрајао у својој намери да њихову храброст и јунаштво изнесе на светло историје, јесте велика. Тиме је учинио да се многим обележи гроб у историји и у звездама.

Будимир Поточан је морао показати у свом послу бар двоструку храброст. Храброст да се замери онима који су беспоговорно остварили потпуни тематски ембарго и на откривање и на обелодањивање истина о небеским јунацима Априлског рата и онима који су пристали на диктат да се историјска истина о великим јунацима-мученицима, скрајне изван историјске пажње, измакне испод историјске оцене, а тиме истражи и затоми. Како су и једни и други припадали најмоћнијем владајућем естаблишменту, то овај подвиг увећава.

У овај подухват Будимир Поточан је ушао, уз оно што је дотле очигледно показивао – дар за сигурно саопштавање и смисао за народ и историју – са новинарском знатижељом, истрајношћу и прилежношћу, са историчарском радозналошћу и страхћу да открије истину о првим браниоцима неба отаџбине и са књижевно-теоријском ерудицијом. Ово последње становиште, распоредом самих чињеница у рукопису, даје судбинама пилота јунака једну јасно интонирану трагичну димензију, која читаоца наводи на поређења са античким јунацима и њиховим трагизмом, при

чему су они у свом обрушавању и жртвовању Икари у служби отаџбине. Тако се, рецимо, писцу ове белешке учинило да је божја воља (Deus ex machina) одредила да авион, у коме је и први историчар прве Југославије Владимир Ћоровић, удари баш у Олимп, о чему већ 17. априла 1941, у Америци. пише Јован Дучић: „Глас да је нестао без трага Владимир Ћоровић окаменила ме.”

Будимир Поточан нам показује пилоте хероје на својим висинама, на висинама истинског родољубља, изнад свих класних подела и националних мржњи, партијских калкулација и владајућих прерачуна, изнад малих мера и погрешних рабоша, изнад реалних процена и бедних рачуна и још нереалнијих заблуда, изнад манија и мегаломанија, изнад свег расула, изнад свих растакања, изнад страха и изнад саме смрти. Приказује их као оне који су се и изнад свега уздигли да би се величанствено суочили са историјском судбином. Спрам толике фашистичке премоћи и силе њиховим делањем проговарала је сама историја и ми видимо да су њихови падови у запаљеним, погођеним, летелицама, у ствари, прелази из једног времена у друго. У њиховој судбини мит се спојио са чињеницама и тренуци њихове погибије тренуци су вечности њиховог народа.

Да се зна за њих, подвизи југословенских ваздухопловаца чинили би част историји светског војног ваздухопловства. А да ово нису празне речи може се сваки читалац уверити поређењем догађаја из рукописа Будимира Поточана о подвизима југословенских ваздухопловаца у Априлском рату и догађаја које из истог времена знамо највише из рата за Перл

Харбур, који је Сједињене Америчке Државе увео у светски рат.

Према овом рукопису, остаје сасвим јасно, бар што се неба Југославије тиче, Априлски рат је био изузетно частан. Он јесте неравноправан по односу снага, али га то чини још часнијим. Десет априлских дана на небу Југославије јесу најхеројскији дани те опаке ратне године. Битке југословенских пилота стоје уз најхрабрије подвиге свих родољубивих људи Другог светског рата.

Ово је једна од оних књига којом се враћа и утврђује национални понос на неоспорив начин. Само истине смрћу запечаћене – коначне су.

НАШИ АВИЈАТИЧАРИ – АНТИЧКИ ЈУНАЦИ

Југословенски ваздухопловци између два светска рата, првенствено летачи, сматрају се нашом понајбољом војском. Строго, па и ригорозно бирани, психофизички снажни и супериорни, школовани и вођени према опробаним принципима, опремани и најсавременијим авионима, били су увежбавани до савршенства. Почев од људства, авиона и опреме, тежило се да све буде елитно. Знајући колико је у њих улагано, и сами авијатичари су се осећали и привилеговано и повлашћено. Ни неке мање битне ствари нису препуштане случају. Ваздухопловци су, на пример, упућивани и на курсеве бонтона и модерног плеса. Тако посебни и повлашћени, неговани су да буду личности без мане и страха, да, у неку руку, буду звезде. То је увелико подржавала штампа, па и поједина популарна књижевна дела онога времена.

Свакако није било необично што су ти младићи у плавим униформама изгледали девојкама као идеална партија за брак. Али, само оне срећнице, чији су родитељи били у стању да издвоје, као кауцију, велики мираз, имале су изгледа да добију свога pilota. Анегдота о кауцији илустративна је јер указује на то колико се водило рачуна о авијатичарима и изван аеродрома. Једноставно казано, ништа није смело да

им буде преча брига од оне о посвећености свом узвишеном позиву.

Истраживање о југословенским ваздухопловцима у Априлском рату 1941. године, посебно о њиховој улози од 6. до 16. априла, започео сам пре више од три и по деценије. До тада се о томе мало знало, па се мало и писало. Није било познато ни колико се ваздухопловаца борило у Априлском рату, ни где све, ни каква им је улога намењена, као ни то колико их је изгинуло у одбрани отаџбине.

Прећутани у јавности, нису били ништа више заступљени ни у литератури о овом питању. Оно што се, ипак, дознавало потицало је из такозваних посредних извора, дакле побочно и узгредно. Због тога су најважнији извор за истраживање постали и остали преживели ваздухопловци, учесници у Априлском рату.

Потпуковник Андрија Павловић налазио се, уочи и за време рата, на формацијском месту шефа Оперативног одсека Команде југословенског ваздухопловства. На основу тога имао је најпотпунији увид у сва збивања из свог делокруга, а онда и у све информације. О свему што се оперативно догађало, на било којем аеродрому, стизало је до одсека којим је руководио, што је значило њему на увид и у његове руке. И не само да је, блиставог памћења, годинама представљао најсигурнији извор обавештавања о догађајима у којима је био и учесник и сведок, него је изузетним стрпљењем и предусретљивошћу често помагао и више него што се од њега тражило или очекивало.

Тог 6. априла капетан пилот-ловац Михајло Кајле Николић полетео је са својом 102. ескадрилом, под командом Милоша Жуњића, да се први супротставе непријатељу над Београдом. Тешко је рањен. На сре-

ћу, преживао је. О подвизима својих другова pilota и њиховим борбама над главним градом био је најмеродавнији и најпоузданији сведок.

Посебна је привилегија била упознати и слушати казивања потпуковника pilota-ловца Мила Ђургуса. Образован и поуздан, elokвентан сабеседник и рафиниран стилист при писању; али и упоран, одважан и истрајан човек, посветио је готово деценију после рата потрази за местом где почива његов најбољи друг – капетан pilot-ловац Живица Митровић, који је погинуо 6. априла. Јуначка ваздушна битка и часна погибија капетана Митровића, једног од једанаесторице изгинулих бранилаца Београда, позната је данас само захваљујући потпуковнику Ђургусу.

Мајор Светозар Лолић био је pilot у бомбардерској авијацији и сведочио је о тим својим палим ратним друговима ваздухопловцима. И као осамдесетогодишњак деловао је витално и крепко, говорио је сигурно и с поуздањем, а уобичајено је, по некаквом свом осећању дужности, увек био војнички одсечан у поенти. Живот његов и његово сведочење о ваздухопловцима у Априлском рату достојни су каквог најужбудљивијег ратног филма.

Улога инжењера Антуна Браце Бенчевића у истраживању о авијатичарима у Априлском рату 1941. године такође је сасвим посебна. Као рођени Земунац одрастао је надомак аеродрома на Бежанијској коси, дивећи се до усхићења оним својим некадашњим идолима у плавим униформама. Као очевитац сећао се и њихових јуначких подвига у одбрани Београда. После рата самоиницијативно је и пасионирано прикупао податке о изгинулим авијатичарима. Његов списак је до данас један од најпотпунијих и најпоузданијих.

Уредник фељтона у „Политици експрес“ Антоније Ђурић, угледни новинар и књижевник, преузео је мој рукопис о ваздухопловцима у марту 1986. године. Пре него што сам чуо шта мисли, прочитао сам најаву за фељтон на првој страни новина у којима сам тек започео професионалну каријеру. И следио сам се. Као млад новинар запитао сам се хоћу ли моћи да оправдам такве најаве и очекивања. Уредник Ђурић, међутим, није имао дилему. Очекивао је и реакције читалаца. И стизале су у писмима свакодневно. Убрзо их је уврстио и у садржај фељтона. Најзад, уредник је одлучио да фељтон, предвиђен за објављивање месец дана, буде продужен за још две недеље. Тада су фељтони имали своју велику публику и, како се говорило, доприносили угледу и тиражу листа.

Свим издвојеним и апострофираним личностима, својим некадашњим саговорницима, дугујем искрену и велику захвалност. Захвалан сам, разуме се, и осталим сабеседницима који су ми помогли при истраживању. Захваљујем се и читаоцима, чије су допуне или примедбе, такође, допринеле да рукопис књиге буде у овом облику.

Нека ми буде дозвољено да изнесем и нешто сасвим лично: у свом првом рукопису, југословенске ваздухопловце у Априлском рату означио сам, први у тадашњој штампи, као НАШЕ. Безазлено, рекло би се данас? Али, не! Тада је та безазлена заменица представљала крупну, чак веома крупну реч. Све дотле они су означавани као краљевски пилоти, уз, следствено, само негативне конотације. Равнодушност и игнорисање је њихове подвиге сврставало у излишне и њихову жртву у готово узалудну. Грехота, рекло би се данас, зар не?

До сада су само једанаесторица погинулих пилота у одбрани Београда добили споменик на Земунском кеју. Једна улица у Београду названа је Улицом десет авијатичара. (Велика штета што је у називу почаст с две грешке). Орденом витешког мача одликовано је нешто више од двадесеторице изгинулих ваздухопловаца; одличје је уручено породицама или потомцима пре петнаестак година.

Још је стотину ваздухопловаца положило живот у одбрани неба отаџбине у Априлском рату 1941. године. Огрешење је све до сада што им се ни име не помиње. Редови који ће уследити настали су баш зато: да се знају и да се не забораве.

Аутор

